

K DĚJINÁM KNIHOVEN A KNIHOVNICTVÍ

Historické fondy Národní knihovny ČR. Stručné dějiny jejich zpracování

Jindřich MarekNárodní knihovna ČR – Oddělení rukopisů a starých tisků
jindrich.marek@nkp.cz

Historické fondy Národní knihovny České republiky sestávají z rukopisů, inkunábulí a starých tisků.¹ Jejich uchování, zpracování a zpřístupnění stejně jako retrospektivní doplňování je hlavní činností oddělení rukopisů a starých tisků. Současné zpracování za pomoci nových digitálních technologií navazuje na dlouhou tradici zpracování fondů v minulosti. Tento příspěvek nastiňuje dějiny historických fondů Národní knihovny v úzkém sepětí s jejich minulým a současným zpracováním.² Týká se fondů v podobě, jakou mají dnes, nikoliv tedy například knižních sbírek, které byly po jistou dobu z rozhodnutí státu přičleněny k historickým fondům Národní knihovny a později byly vydány zpět původním majitelům. Stejně tak u celků, které se v průběhu doby natrvalo staly součástí fondů, se nevěnuji jejich zpracování předtím, než přišly do knihovny.³ Mým záměrem bylo podat přehled o zpracování fondů v relativní stručnosti, a proto jsem zvolil formu krátkých medailonů osob, které se zpracováním fondů zabývaly. Odkazy na knihy a články se nacházejí v poznámkách pod čarou. V první části studie, věnované období do vzniku c. k. Universitní knihovny (v roce 1777), jsem vycházel především ze starší literatury; v navazující části jsem zohlednil také zachované archivní a knihovní materiály.⁴

Vznik základu historických fondů ve středověku

Nejstarší jádro historických fondů dnešní Národní knihovny tvoří rukopisy středověké pražské univerzity, jež byla založena Karlem IV. již roku 1348. Knihovny však neexistovaly při univerzitě jako celku či při jejich fakultách, ale při univerzitních kolejích, v nichž žili učitelé a studenti vysokého učení. Nejstarší a největší kolej, nazvaná Karlova po zakladateli univerzity,

- 1 Podrobnější informace o klementinském historickém knižním fondu podává HEJNOVÁ, Miroslava. *Historické fondy Národní knihovny ČR. Průvodce*. Praha, 2007. Moje stať navazuje na kapitolu *Stručný nástin formování historického knižního fondu* v původním vydání této knihy, jež se ale zabývala také jinými aspekty než jen zpracováním fondu. Srov. HEJNOVÁ, Miroslava. *Průvodce po fondech oddělení rukopisů a vzácných tisků SK ČSR v Praze*. Praha, 1989, s. 5–49. Srov. též základní práci s podrobným vylíčením dějin klementinského knihovního fondu a jeho zpracování do r. 1777: TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Národní a universitní knihovna v Praze, její vznik a vývoj*. Sv. 1. – *Počátky knihovny až do r. 1777*. Ed. František HORÁK. Praha, 1959. V jednotlivostech na ni dále zpravidla neodkazují, ač přináší mnoho materiálu i ke speciálním otázkám. Rozdělení knihovního fondu a vymezení jednotlivých oddělení se věnuje FALTYSOVÁ, Vlasta (ed.). *Rukověť tištěných knihovních fondů Národní knihovny České republiky. Od prvotisků do konce 19. století*. Praha, 2006. Srov. též částečně textově shodnou německou verzi: FALTYSOVÁ, Vlasta – POHLEI, Pavel (eds.). *Tschechische Republik, Prag*. In FABIAN, Bernhard (ed.). *Handbuch deutscher historischen Buchbestände. Bd. 1.1, Teil 1*. Hildesheim – Zürich – New York, 1999, s. 49–171.
- 2 Děkuji svým kolegům dr. Kamilu Boldanovi a dr. Aleně Richterové za to, že mou stať přečetli a sdělili mi k ní cenné připomínky.
- 3 V mé stať je jen okrajově pojednáno o retrospektivní bibliografii *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší do konce XVIII. století*, jež dlouhá léta vznikala v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR. Základní informaci o *Knihopisu* včetně bibliografie přináší HEJNOVÁ, *Historické fondy*, s. 72–73. Srov. též BAĐUROVÁ, Anežka. *Historické knižní fondy v České republice a současný stav jejich knihovnického zpracování. Sborník archivních prací*, 2003, roč. 53, s. 641–684.
- 4 Archivní materiály se nacházejí zejména v Národním archivu a v Archivu Národní knihovny; knihovní materiály, zejm. staré katalogy rukopisů, jsou uloženy v Archivu Národní knihovny a v Oddělení rukopisů a starých tisků.

byla založena roku 1366. Zpočátku jí bylo věnováno jen několik desítek knih, avšak záhy, roku 1370, jí Karel nadal velkorysým darem: 114 rukopisy z pozůstalosti vyšehradského probošta Viléma z Lestkova, kterou předtím získal nemalým nákladem 100 hřiven stříbra. Zanedlouho se počet knih v koleji ještě zdvojnásobil a do husitství dosáhl asi tisíce svazků. Knihovna byla rozmnožována četnými dary, např. bývalý rektor univerzity mistr Jan Šindel jí věnoval na 200 knih. Vznikly také další koleje: ještě roku 1366 kolej Všech svatých (Andělská), roku 1373 kolej právnické univerzity, kolem roku 1380 kolej lékařská, před rokem 1381 kolej krále Václava, roku 1397 kolej královny Hedviky (litevská), v devadesátých letech 14. století kolej Národa českého (sv. Václava), nadaná penězi a knihami mistrem Janem Václavů z Prahy a později obohacovaná dary zejména univerzitních mistrů. Někdy v této době vznikla také Nazaretská kolej, vázaná podobně jako litevská kolej k Betlémské kapli, a tedy i reformnímu českému životu na univerzitě. V Praze dále existovaly kolej chudých a různé studentské bursy. Za husitství roku 1422 velmi utrpěly knihovny několika kolejí při rabování. V polovině 15. století přibýly další dvě koleje, Rečkova a Loudova. Lze se oprávněně domnívat, že všechny koleje vlastnily knihy získávané z velké části odkazy. Ze 14. a 15. století se pro několik kolejí dochovaly stručné inventáře rukopisů, jež nám dávají alespoň přibližnou představu o velikosti a skladbě jejich knižních fondů.⁵ Celkový rozsah pražských kolejních knihoven na konci 15. století odhadl Zdeněk Václav Tobolka na necelých pět tisíc svazků. Zbytky kolejních knihoven jsou nyní označovány jako **Stará karolinská knihovna**. V historických fondech Národní knihovny se podařilo zpětně identifikovat rukopisy z kolejních knihoven, i když často není jasné, které pražské koleje náležely.⁶

Jezuitská knihovna v Klementinu, knihovna pražské univerzity (1556-1777)

S příchodem jezuitů v roce 1556 a s jejich usídlením v pustnoucím klášteře dominikánů u sv. Klimenta poblíž Karlova mostu byla založena tzv. **Stará klementinská knihovna**.⁷ Jejím základem byla knihovna zrušeného klášteře celestínů v Ojvíně, který připadl pražským jezuitům.⁸ Knihovna pak byla rozmnožována četnými dary, především od šlechticů, ale také nákupy a cenzurními exempláři. Byla uložena v sálech prvního patra Klementina. V jejím čele stál po roce 1609 prefekt (jedním z prefektů byl jezuitský historik Jan Tanner).⁹ Mezi knihovnami, které byly věnovány klementinským jezuitům, byly např. knihovna svatovítského probošta Valentina Cikána (věnována roku 1593) či sbírka knih po doktoru lékařství Štěpánu Geygerovi z Norimberka, již věnovala roku 1608 Marie Manrique de Lara. V roce 1622 v souvislosti s pobělohorským předáním Karlova učení do rukou jezuitů byly fondy posíleny

5 V šedesátých letech 15. století měla knihovna Rečkovy koleje 785 rukopisů, knihovna koleje Národa českého čítala dokonce 1453 kodexů, avšak 370 kusů z nich bylo již v té době nezvěstných. Blíže srov. SVATOŠ, Michal (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy, I. 1347/48–1622*. Praha, 1995, s. 242. Ke kolejním katalogům dále srov. zejména: ŠMAHEL, František. *Knihovní katalogy koleje Národa českého a koleje Rečkovy. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 1961, roč. 2, Tom. II, Fasc. 1., s. 59–85.

6 Ke kolejním knihovnám naposledy souhrnně HLAVÁČEK, Ivan. *Knihy a knihovny na pražské univerzitě v době předhusitské*. In BARCIAK, Antoni (ed.). *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*. Katowice, 2002, s. 311–323. K dějinám předbělohorských kolejních knihoven srov. PEŠEK, Jiří. *Knihy, knihovny, knihtisk a předbělohorská univerzita*. In SVATOŠ, Michal (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy I, 1347/48–1622*. Praha, 1995, s. 241–245.

7 Jezuitští historikové pokládají za počátek knihovny rok 1577, kdy byla dostavěna nová budova se sály pro knihovnu a též byly zakoupeny nové knihy. K příchodu jezuitů a jejich usídlení v Praze a prvním létům činnosti srov. Tomkův překlad latinských zápisů klementinského jezuitu: TOMEK, Václav, Vladivoj. *Výpisky z paměti koleje Jesuitské u sv. Klimenta v Praze sepsaných od jezuitu. Časopis českého museum*, 1844, roč. 18, s. 180–208.

8 Srov. HLAVÁČEK, Ivan. *Z knižního bohatství ojvínského klášteře. I. – Rukopisy knihovny ojvínských celestínů*. In *Ars videndi. Professori Jaromír Homolka ad honorem*. Praha, 2006, s. 35–45.

9 Seznam prefektů a jejich biogramy přináší FECHTNEROVÁ, Anna. *Klementinští knihovníci od roku 1609 do roku 1773. Miscelanea oddělení rukopisů a vzácných tisků*, 1985, roč. 2, s. 77–153. K dalšímu vývoji srov. navazující článek Karla CHYBY *Zaměstnanci Univerzitní knihovny v Praze v letech 1777-1918. Tamtéž*, s. 154–176.

o celou Starou karolinskou knihovnu, tedy o knihovnu Karlovy koleje a všechny doposud rozptýlené kolejní knihovny pražské univerzity, které byly vzápětí přesunuty do Klementina. Knihovny byly zatím uloženy odděleně, avšak univerzitní mistři dostali možnost výpůjček z jezuitské knihovny. V roce 1730 byly zakoupeny více než čtyři tisíce svazků z pozůstalosti předsedy apelačního soudu a matematika Ferdinanda Arnošta z Herbensteinu.¹⁰

Univerzita se po předání svých knihoven klementinské jezuitské koleji náhle octla bez vlastní knihovny. A tak záhy po roce 1622 začala při univerzitě vznikat nová, tentokrát už centrální knihovna, zvaná nyní **Nová karolinská knihovna**.¹¹ V roce 1726, po ukončení sporů o šternberské dědictví, a tedy i o jejich odkaz univerzitní knihovně, došlo k prvnímu zveřejnění univerzitní části knihovny v budově Karolina.¹² Tehdy počet jejich knih činil téměř sedm tisíc svazků (včetně univerzitních tezí, disertací a drobných tisků). Plány na novostavbu nakonec vyústily v přestavbu příčného křídla Karolina na knihovnu. Asi 13 000 svazků se tam nastěhovalo roku 1769.

V první polovině 18. století byla jezuitská knihovna (tj. Stará klementinská knihovna) poprvé zpracována. Starý katalog eviduje však jen 1328 svazků,¹³ jež *de facto* tvořily jezuitskou příruční knihovnu. V polovině 18. století prefekt klementinské knihovny **Křištof Miklis** (1695–1765) nově rozděлил knihy do 23 oborů, jednak podle jazyka, jednak podle obsahu. Knihy dostaly signatury, jež začínaly písmenem: v odděleních A–X stály tisky, v oddělení Y rukopisy a konečně oddělení Z bylo vyhrazeno pro *prohibita* (zakázané knihy). Již v roce 1727 byla klementinská knižní sbírka umístěna do nově zřízeného barokního sálu.¹⁴ Celkem se jednalo o 15 258 svazků, mezi nimiž bylo mnoho konvolutů. Tvořily jednu z nejrozsáhlejších knihoven své doby.¹⁵ Zvláštního estetického účinku při pohledu na knihy uložené v barokním sále bylo dosaženo tím, že Miklis podle knihovnické instrukce nechal přetřít hřbety všech knih bílou olejovou barvou; v horní části byl červenou barvou vyznačen spisovatel a zkrácený název díla, v dolní části pak přicházela červeně barvená signatura.¹⁶ Knihovna obsahovala též asi 1500 rukopisů (z toho asi 1300 z kolejních knihoven), jež sepsal jezuita

10 TOBOLKA, *Národní a univerzitní knihovna*, s. 34–35.

11 Jednalo se o knihovnu světských fakult univerzity. Filozofická a teologická fakulta sídlily v Klementinu a užívaly jezuitskou knihovnu.

12 CHYBA, Karel. Zveřejnění nové Karolinské knihovny. In *Ročenka Univerzitní knihovny 1957*. Praha, 1958, s. 166–167.

13 Sign. IX G 1 (vznikl po r. 1727). Katalog nerozlišuje rukopisy a tisky; z rukopisů podle Z. V. Tobolky obsahuje jen jezuitská kázání. Ve čtvrtém svazku s názvem *Concionatores et catechistae* je skutečně uvedeno několik sbírek kázání členů řádu; některá byla česká. Ovšem mohlo jít o tištěné knihy, které se do dneška nedochovaly. Jediná výslovná zmínka o rukopisu je v záznamu *Pillar, Conciones M. S.*

14 Po Miklisově zpracování byla oddělení A až K umístěna dole, oddělení L až Y nahore na galerii, *prohibita* (oddělení Z) byla uložena zvlášť v uzamčené skříni. Vedle toho existovala v Klementinu ještě *Bibliotheca mathematica*, jež patřila k matematickému muzeu, spravovanému filozofickou fakultou. Ke klementinskému matematickému muzeu srov. MAČÁK, Karel. Ke vzniku matematického muzea v Klementinu. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků*, 1995, roč. 12, s. 74–78, kde je citována i starší literatura.

15 Dochovalo se množství katalogů, jež však nezachycují knihovní fond v jeho úplnosti, např. vůbec nejsou zachyceny rukopisy. Asi neúplnější je katalog se stručnými záznamy (sign. IX D 13) z 18. století, řazený většinou podle jazyků, který obsahuje asi 13 000 záznamů k přibližně 16 000 svazků.

16 Úprava hřbetů rukopisných knih byla jednodušší; na hřbetu přichází pouze signatura.

Leopold Jan Šeršník (1747–1814), zároveň autor prvního pojednání o dějinách knihovny.¹⁷ Další pojednání s popisem knihovny a s výčtem nejcennějších knih vyšlo záhy.¹⁸ Poslední prefekt jezuitské knihovny a pozdější první bibliotékař univerzitní knihovny **Karel Maria Charuel** (1742–1779) vypracoval po zrušení klementinské koleje likvidační katalog tisků knihovny, který se zřejmě do dneška nedochoval.¹⁹

Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 byly do Klementina svezeny knihovny většiny ostatních jezuitských kolejí a rezidencí.²⁰ Bylo zjištěno, že takto získané knihy tvoří v dnešních historických fondech Národní knihovny 4230 svazků starých tisků.²¹ Spolu s 203 svazky inkunábule a 5710 svazky starých tisků z klementinské koleje tak původem jezuitské knihy tvoří úhrnem více než 10 000 svazků.

Veřejná univerzitní knihovna (1777-1918)

Dvorský dekret z 6. února 1777 sloučil všechny dosud jmenované celky v nově založenou **c. k. Univerzitní knihovnu v Praze**.²² Sbírky byly ještě obohaceny o majorátní knihovnu Kinských, věnovanou rodem.²³ Již 30. října 1777 došlo k otevření nové knihovny pro veřejnost. Jednou z prvních starostí jejího ředitele **Františka Josefa Kinského z Vchynic a Tetova** (1739–1805),²⁴ jenž přišel s nápadem na spojení a zveřejnění knihoven, byl transport rodové knihovny z dolnorakouského panství Matzen do Prahy stejně jako přesun těch jezuitských knihoven, které dosud zůstávaly ve svých původních lokacích, do Klementina.

Rozdělení knih do oborů, označované slovem „plán“, existovalo již v počátcích univerzitní knihovny. Na jeho základě byly vyhotovovány katalogy od roku 1779. První abecední oborové katalogy vznikly prací jejich bibliotékářů, jimiž byli již zmíněný K. M. Charuel a **Samuel**

17 K Šeršníkoví srov. zejm. KUDĚLKA, Milan. *Leopold Jan Šeršník (1747-1814). Život a dílo*. Ostrava, 1957, s. 56–60; KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha, 1997, s. 178; Ks. *Leopold Jan Szersznik znany i nieznaney. Materiały z konferencji naukowej, Cieszyn, 6–7 listopada 1997*. Cieszyn, 1998, zvl. s. 85; SZELONG, Krzysztof. Ks. *Leopold Jan Szersznik – jezuita w dobie oświecenia. 1747-1814*. Cieszyn, 1997. Srov. též WIECZOREK, Urszula (ed.). *Repertorium codicum manuseriptorum in caesareo-regia Bibliotheca Scherschnickiana Teschinii*. Wrocław, 2004. Šeršníkův katalog rukopisů (sign. IX A 18) obsahuje 1274 signatur. Z nich asi jednu desetinu Truhlář při katalogizaci nenalezl (mnohé z nich byly ztraceny již v Šeršníkově době). K dějinám knihovny: SCHERSCHNIK, Leopold J. *Ueber den Ursprung und die Aufnahme der Bibliothek am Clementinischen Collegium zu Prag. Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen*, 1776, roč. 2, s. 258–286. Srov. KUDĚLKA, *Leopold Jan Šeršník*, s. 52–53.

18 HIRSCHING, Friedrich K. G. *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Deutschlands nach alphabetischer Ordnung der Oerter. Bd. 3, 1. Abt.* Erlangen, 1788, s. 211–261. Dodatky: *Bd. 4*. Erlangen, 1791, s. 264–266.

19 Tobolka neuvádí, proč by tímto katalogem (měl mít dva svazky – pro písmena A až K a L až Z) nemohl být opis katalogu sign. IX D 13 (viz zde výše), který on považuje za pozdní opis Miklsový práce. Pro rukopisy byl jako likvidační seznam odevzdán výše zmíněný Šeršníkův katalog.

20 Události kolem rušení pražské jezuitské koleje jsou zachyceny v rukopisné zprávě asi z roku 1780 (sign. XVI H 22).

21 Se sbírkou knih malostranského profesního domu se do knihovny dostala knihovna H. Rantzaua (1526–1598), s knihami koleje v Chomutově vzácná tychoniana, s knihami koleje v Českých Budějovicích některé knihy z rožmberské knihovny a knihy budějovických klarisek.

22 Byl to tzv. prováděcí dekret. Spojení bylo deklarováno už ve dvorském dekretu z 25. ledna 1777.

23 O ní více v HEJNOVÁ, *Historické fondy*, s. 34–37, 57–59.

24 K osobě F. J. Kinského: KUBÁTOVÁ, Ludmila. První ředitel a počátky sjednocené Univerzitní knihovny 1777-1780. *Národní knihovna. Knihovnická revue*, 2001, roč. 12, č. 2, s. 117–125. Ze starší literatury zejm.: DVORSKÝ, Josef. *Český apogeta generál František Josef Kinský, pedagog filantropismu*. Lipník nad Bečvou, 1931; HAUBELT, Josef. *František Josef Kinský. Věstník ČSAV*, 1969, roč. 78, s. 560–577; HAUBELT, Josef. *České osvícenství*. 2. vyd., Praha, 2004, s. 380–400.

Mende (zemř. 1781).²⁵ Zahrnuly knihovní fond klementinské koleje. Raná univerzitní knihovna převzala členění do oborů od jezuitské knihovny, ovšem mírně je pozměnila. Vycházela přitom z tzv. Rautenstrauchovy instrukce z roku 1778, jež doporučovala dělit knihovní sbírky do sedmi hlavních oddělení.²⁶

První bibliotékař knihovny **Karel Rafael Ungar** (1743–1807),²⁷ který do knihovny nastoupil v roce 1780, nejprve dokončoval rozpracované oborové katalogy a později vytvářel nové.²⁸ Na této práci se v letech 1782–1788 podílel také bibliotékař **Jan N. Bartholotti** (1730–1788).

V době josefinských sekularizací (1782–1789), jež vrcholily v letech 1784–1785, byla knihovna doslova zavalena svozy knižních fondů klášterů z území Čech, jež bylo nutno zpracovat.²⁹ Duplikáty tisků byly draženy ve veřejných aukcích nebo prodávány.

Ungar byl architektem nového uspořádání knihovního fondu. Dokladem vyspělého knihovnického myšlení je jeho návrh na tvorbu systematických katalogů z roku 1783/1784.³⁰ Z Ungarova plánu členění knihovního fondu (1786) je znát, že jeho autor dále důsledně promýšlel vědecké uspořádání fondu. Došlo k jemnějšímu rozčlenění knihovního fondu do oborů; vydělily se nové obory. Plán byl v konečné podobě schválen až roku 1802.

Nový systém však nebyl přijat hned v definitivní podobě a už vůbec ne najednou. K první realizaci Ungarova členění knihovního fondu došlo mezi lety 1783–1785, a to v podobě, která není dotčena verzí plánu z roku 1786. Bylo uplatněno nejspíše pouze na bohemika, tedy na

25 Srov. HANSLIK, Joseph Adolf. *Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek*. Prag, 1851, s. 125. Zatímco Charuel byl „převzat“ spolu s klementinskou jezuitskou knihovnou, Mende přišel z karolinské knihovny. Nejprve vznikl roku 1778 katalog „velké“ Kinskiany (sign. IX B 11; v souvislosti s jejím převzetím do univerzitní knihovny v roce 1775 vzniklo její ocenění, sign. IX J 35). V následujícím roce 1779 vznikly katalogy pro následující obory: geografie (tj. kosmografie a chronologie), světské dějiny, starožitnosti (tj. numismatika a genealogie), hermeneutika, patristika, dogmatika (sign. IX C 16, IX B 15, IX C 18, IX C 22, IX C 21, IX C 23). Kolem roku 1780 vznikl katalog církevních dějin a katalog biblí (sign. IX B 18, IX C 20). V roce 1780, již za účasti K. R. Ungara, to byly: filozofie a dějiny přírody (v jednom svazku), medicína, kanonické právo, občanské právo, polemika a katalog duplikátů (sign. IX B 17, IX B 14, IX C 19, IX B 13, IX J 9, IX J 7). Katalogizace byla prováděna současně se stavěním a signováním knih, čímž byl zrušen chaos a nepořádek, který doposavad v uložení knih panoval. Srov. SPIRK, Anton F. *Geschichte und Beschreibung der k. k. Universitäts-Bibliothek zu Prag*. Wien, 1844, s. 18–19.

26 Byly jimi teologie, filozofie, právo, medicína, matematika, historie, filologie. Ungar později přidal ještě Národní knihovnu jako samostatné oddělení. Edice instrukce uvádí PAVLÍKOVÁ, Marie. Pražská univerzitní knihovna za správy K. R. Ungara. *Ročenka Univerzitní knihovny 1957*. Praha, 1958, s. 5–47, zde s. 37, pozn. 45.

27 Literatura k Ungarovi a jeho éře je shrnuta v publikaci CERMANOVÁ, Iveta. – MAREK, Jindřich. *Na rozhraní křesťanského a židovského světa. Příběh hebrejského cenzora a klementinského knihovníka Karla Fischera (1757–1844)*. Praha, 2007, s. 92, pozn. 29, resp. šíře v seznamu literatury na s. 175–182. Tato publikace přináší mnoho dalších informací ke zpracování knihovního fondu v této době, které jsou v tomto příspěvku vynechány. K Ungarovi srov. též KUDĚLKA, Milan – ŠIMEČEK, Zdeněk – VEČERKA Radoslav. *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*. Praha, 1995, dle rejstříku, a KUTNAR – MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství*, s. 105, 145, 158.

28 Již za Ungarova působení vznikly katalogy pro následující obory: roku 1781 literární dějiny, lingvistika, poezie, matematika, morálka a pastorálka, liturgie, rukopisy (sign. IX A 13, IX A 15, IX A 16, IX A 19, IX C 24, IX J 12, IX A 18); v případě rukopisů byl podle literatury Šeršníkovu katalogu z r. 1774 předžávaný nový titulní list, srov. TOBOLKA, *Národní a univerzitní knihovna*, s. 65–66, srov. též KUDĚLKA, Milan. *Leopold Jan Šeršník (1747–1814). Život a dílo*. Ostrava, 1957, s. 56–60; roku 1782 homiletika, asketika a „malá“ Kinskiana (sign. IX J 13, IX J 11, IX J 10). Mezi lety 1780–1783 vznikl nedochovaný katalog rétoriky, mezi lety 1783–1802 nedochovaný katalog pojednání, mezi lety 1783–1794 katalog polymantie a katalog fyziky (IX C 17, IX B 16). Srov. též SPIRK, *Geschichte*, s. 21–22. Po roce 1783 vznikl katalog českých knih (sign. IX B 20). V roce 1786 byl sepsán katalog řeckých klasiků (sign. IX A 14). Z let 1786–1802 pocházejí nedochované katalogy latinských klasiků a politiky. Nejspíše před rokem 1803 vznikl nedochovaný katalog technologie. První katalog Národní knihovny (sign. IX J 69) obsahoval podle všeho jen světskou a církevní historii (alespoň již v roce 1807 nebylo nic dalšího z prvního katalogu Národní knihovny dochováno); podle přípisu na titulním listu je kladen do roku 1788.

29 Archiválie zrušených klášterů byly zčásti postaveny do oddělení II (konvoluty listin, jež byly rozvázány za 2. světové války), zčásti byly uchovávány samostatně (pergaménové listiny). V roce 1950 byly předány nynějšímu Národnímu archivu, kde nyní tvoří základ archivního fondu *Archivy zrušených klášterů*. K tomu i ke zpracování klášterních listin a jejich pozdějším osudům srov. CERMANOVÁ – MAREK, *Na rozhraní křesťanského a židovského světa*, s. 83–84, kde je citována další literatura.

30 Dochován v Národním archivu, ČG Publ, 1784–1785, 2107, G IX 1/5, příl. 2, k. 997, 7. 2. 1784, Pavlíková jej datuje k 29. 1. 1783.

Národní knihovnu včetně jazykově českých knih, jež byla v té době svěřena Ungarovi.³¹ Při vytváření katalogů byla zvláštní pozornost věnována dvěma z pohledu tehdejší doby nejdůležitějším oborům, inkunábulím a Národní knihovně.

Shrneme-li výsledky analýzy pramenů a zprávy literatury o prvním zpracování knihovního fondu po zveřejnění knihovny, dojdeme k následujícím číslům: před nastoupením bibliotékaře Ungara bylo zpracováno deset katalogů a dva další byly rozpracovány. Do roku 1783 bylo dokončeno 14 katalogů (nepočítaje katalog rukopisů); do roku 1802, kdy byl celý knihovní fond poprvé zpracován, dalších sedm katalogů (nepočítaje Národní knihovnu vytvořenou Ungarem z bohémikálních knih).³² Postupně byly vytvořeny také některé systematické katalogy.³³ Staly se slepou vývojovou větví zpracování historických fondů; také proto, že jejich vytváření bylo náročné a trvalo příliš dlouho, a tak vzniklo jen několik systematických katalogů.

Stávající evidence v abecedních oborových katalozích mezitím přestala dostačovat. K. R. Ungar proto rozhodl o přestavění všech knihovních oddělení a o vytvoření nových abecedních oborových katalogů,³⁴ jež potom vznikaly od roku 1803 do dvacátých let 19. století. Abecední katalog celé Národní knihovny v šesti svazcích vznikl v letech 1803–1807 (nejspíše blíže k prvnímu z dat) a v letech 1811–1818 k němu byly vypracovány abecedně řazené dodatky ve třech svazcích. Před rokem 1807 vznikl katalog inkunábulí Josefa Bernarda Müllera.³⁵ Vznikly ale také další katalogy pro ostatní obory.³⁶

Ungar také v letech 1776–1780 vydal dílo *Bohemia docta* jezuita Bohuslava Balbína (1621–1688),³⁷ který působil také v Klementinu. Vydavatel doplnil knihu, jejíž třetí část jedná mj. o rukopisech klementinské knihovny, o své vlastní poznatky a pokusil se na ni navázat dílem o dějinách latinské literatury v Čechách před založením univerzity, jež dokazuje, že byl dobrým znalcem rukopisů. Publikoval také práce z oboru inkunabulistiky.³⁸

V práci na katalozích pokračovali po Ungarově smrti vedle kustoda Josefa Bernarda Müllera (zemř. 1815, pověřen řízením knihovny v letech 1807 a 1809–1810) bibliotékaři František

31 Víme totiž, že některé obory ještě roku 1810 užívaly starý katalog, v němž byly zpracovány a uspořádány podle systému, který platil v počátcích knihovny.

32 V tomto počtu nejsou zahrnuti systematické katalogy. Většina katalogů měla jeden svazek; medicína, světové dějiny a polymantie měly po dvou svazcích, právo čtyři svazky.

33 Dochovaly se pouze dva systematické katalogy vypracované Karlem Fischerem: orientálních knih z roku 1794 a (v jednom svazku) anglických a španělských knih z let 1802–1803 (sign. IX J 33, IX B 19).

34 SPIRK, *Geschichte*, s. 21, svaluje zodpovědnost za podnět k rozhodnutí o rekatologizaci mylně na F. F. Procházku a uvádí, že v roce 1825 nebyla ještě hotova. Fischer uvádí, že od roku 1803 byly všechny knihy orazifikovány a označeny, některá knihovní oddělení byla přemístěna, proběhly dražby, byly vyhotoveny katalogy, vytvořena Národní knihovna.

35 Národní knihovna – sign. IX J 69, dodatky – sign. IX J 70, inkunábule – sign. IX J 28.

36 Mladší katalogy pražské univerzitní knihovny nejsou většinou zachovány v intaktním stavu tak jako většina katalogů z počátků Ungarovy éry. Byly postupně doplňovány a přepracovávány, a tak se z původních knih ve většině případů dochovala jen torza. Nebudu zde proto uvádět signatury dochovaných (tj. často zcela přepracovaných) katalogů, ale podám pouze chronologický přehled o tvorbě nových katalogů. První z nich byl katalog matematických knih z roku 1802. Dále to byly následující oborové katalogy. 1803–1807: literární dějiny, řečtí klasikové, latinští klasikové, lingvistika, poezie, matematika, technologie, světské dějiny, rétorika, filozofie, politika, fyzika, dějiny přírody, starožitnosti a některé speciální katalogy; 1807–1809: komentáři klasiků, medicína, geografie a zřejmě také civilní právo; 1810–1815: kanonické právo, liturgie, homiletika, polemika, asketika (u liturgie a homiletiky doloženo pouze nepřímo); 1811–1818: estetika, církevní dějiny, bible, hermeneutika, synodika, polymantie, rukopisy, česká knihy v Národní knihovně a dodatky ke katalogu Národní knihovny; 1811–1821: patristika, dogmatika, morálka a pastorálka, pojednání. Dochovaly se ještě další mladší katalogy.

37 Naposledy o něm srov. heslo Jiřího Raka: VOŠAHLÍKOVÁ Pavla a kol. *Biografický slovník českých zemí. Díl 2*. Praha, 2005, s. 191–193.

38 BALBINUS, Bohuslaus. *Bohemia docta, III*. Ed. Carolus Raphael UNGAR. Praga, 1780, s. 70nn. Ungar plánoval vydat systematický katalog bohémikálních knih. Vydal však pouze první svazek věnovaný biblí: UNGAR, Karl Raphael. *Allgemeine böhmische Bibliothek*. Prag, 1786. Z tehdejší literatury ke klementinskému knihovnímu fondu srov. též Dobrovského *Böhmische Literatur auf das Jahr 1779, Bd. 1*, s. 42–44, 45–66, 139–150 a *Literarisches Magazin von Böhmen und Mähren*, 1786–1787.

Faustin Procházka (1749-1809, v knihovně od roku 1807)³⁹ a **František Posselt** (1752-1825, v knihovně od roku 1810).⁴⁰ Katalog rukopisů zpracoval v letech 1816-1818 kněz a historik **Jan Nepomuk V. Zimmermann** (1788-1836).⁴¹

Kustod **Karel Fischer** (1757–1844, v letech 1825–1828 pověřen řízením knihovny) se počátku v knihovně věnoval především zpracování a soupisu listin klášterů zrušených za josefínských sekularizací.⁴² Později se podílel především na přípravě oborových a speciálních katalogů ke knihovnímu fondu. Vzhledem ke svým jazykovým znalostem vytvořil zejména katalogy orientálních knih, orientálních pojednání či anglických a španělských tisků. Záslouhou Karla Fischera byly vytvořeny také tzv. knihy kontrol, tedy lokační seznamy knih.⁴³

Univerzální (generální) katalog byl po dlouhých přípravných pracích k dispozici až koncem dvacátých let devatenáctého století,⁴⁴ a to především zásluhou bibliotékaře **Antonína Spirka** (1787-1847, bibliotékařem od roku 1828), který také založil předmětový katalog a vydal první moderní dějiny knihovny. Na jeho knihu po několika letech navázal na ještě vyšší úrovni skriptor univerzitní knihovny, bibliograf **Josef Adolf Hanslik** (1785-1859).⁴⁵

V centru zájmu bibliotékaře **Pavla Josefa Šafaříka** (1795-1861, bibliotékařem v letech 1848-1860) byly především slovanské knihy.⁴⁶ Doplnil také starší soupis klášterních listin o jazykově české dokumenty a doplňoval a opravoval ve starším katalogu českých rukopisů.⁴⁷ V roce 1858 představil koncepci nového zpracování rukopisů, k jejíž realizaci však nedošlo.⁴⁸

39 K němu srov. např. KUTNAR – MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 158.

40 K Posseltovi srov. zejm. BĀTHA, František. Karel Ignác Thám a Univerzitní knihovna. *Ročenka Univerzitní knihovny 1959*. Praha, 1961, s. 57–74. Posseltův soupis z roku 1811 (sign. IX A 22) obsahuje 32 čísel podle jednotlivých klášterů, srov. Tadrův katalog, č. 357. Později vyšla tištěná edice regestů listin zrušených klášterů: SCHUBERT, Anton. *Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*. Innsbruck, 1901. Srov. kritický referát Ferdinanda Tadry: *Časopis Musea království českého*, 1901, roč. 75, s. 541–549.

41 Znamé jsou jeho práce z českých literárních dějin. Zimmermannův katalog rukopisů byl užíván do vydání Truhlářových katalogů: dnes na sign. IX A 25 (Truhlář, Catalogus, č. 2834–2836), IX A 26 a XVII B 27 (Truhlář, Katalog, č. 78, s. 29–30). Více o Zimmermannově práci na katalogu rukopisů CERMANOVÁ – MAREK, *Na rozhraní křesťanského a židovského světa*, zejm. s. 89–90.

42 K osobě Karla Fischera a k jeho knihovní činnosti srov. CERMANOVÁ – MAREK, *Na rozhraní křesťanského a židovského světa*. Zachovaly se dva Fischerovy soupisy klášterních listin: kopiář latinských a německých pergamenových listin z přelomu 18. a 19. století, řazený chronologicky (sign. VIII H 86, Truhlář, Catalogus, č. 1664–1665), inventář konvolutů klášterních listin oddělení II z téže doby (sign. IX A 25c, Truhlář, Catalogus, č. 2836, obsahuje také starší inventář, původně součást jednosvazkového katalogu rukopisů a listin připisovaného skriptoru knihovny Janu N. V. Zimmermannovi, a doplněk P. J. Šafaříka s českými knihami).

43 Pro oddělení 1–38 se zachovaly na sign. IX B 12; současné knihy kontrol jsou z druhé poloviny 19. století.

44 BALÍK, Vojtěch. Sto padesát let generálního katalogu. In *Zpravodaj SK ČSR*, 1980, č. 6, s. 3–6.

45 SPIRK, *Geschichte*; HANSLIK, *Geschichte*. K němu srov. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 2, sv. 1*. Praha, 1993, s. 64–65, kde je citována další literatura, a také KUDĚLKA – ŠIMEČEK – VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje, dle rejstříku*. O Spirkově zájmu o rukopisy svědčí to, že se zachovaly jeho výpisky k Handschriftenkunde Hoffmanna von Fallersleben (kniha vyšla roku 1831, výpisky pocházejí z roku 1834, sign. XVI F 45).

46 O něm naposledy obšírněji NOVOTNÝ, Jan. *Pavel Josef Šafařík*. Praha, 1971. Srov. též hesla ve starších encyklopediích (podobně i u jiných osob). Zachoval se jeho *Seznam slovanských knih v císař. královské knihovně* z roku 1850 (sign. IX X 20). Má 47 pp. a vedle všeobecných spisů obsahuje 12 jazykových skupin. Mezi položkami je i jeden rukopis (XVI E 42, polabsky). Jeho záznamy jsou stručné, většinou obsahují i signatury. Srov. též KUDĚLKA – ŠIMEČEK – VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje, dle rejstříku*.

47 Obě práce citovány výše, u J. N. Zimmermanna a K. Fischera.

48 Pozůstalost P. J. Šafaříka v Národním muzeu, jeho návrhem zpracování katalogu rukopisů se zabývá: ZÍBRT, Čeněk. Příspěvky ke studiu bibliotéčních soustav a zařízení. Zápisky P. J. Šafaříka o pracích bibliotéčních a pomůckách bibliotéčního úřednictva. *Sběratel*, 1898, roč. 3, č. 5–6, s. 33–37; TÝŽ, Z bibliotekářské činnosti P. J. Šafaříka. *Časopis českého Museum*, 1899, roč. 73, s. 164–172. Podle tohoto zdroje je Šafařík autorem věcného indexu (rejstříku) ke katalogu českých rukopisů v rkp. IX A 27 (zmínka o něm Truhlář Čes., č. 78, s. 29–30) právě Šafařík. Vypracoval prý též na kartičkách všeobecný index k latinským rukopisům (nyní uložen v Archivu NK). Všechny tyto jeho práce se měly stát základem pro práci na novém katalogu, který měl být vyhotoven externísty.

Podle zprávy filozofa, slavisty, literárního historika a editora **Ignáce Jana Hanuš** (1812–1869, v knihovně od roku 1860)⁴⁹ bylo od roku 1780 do jeho nástupu pro knihovnu získáno na 130 000 svazků knih. Nelze se tedy divit, že jejich evidence nebyla dlouho dostačující. Hanuš se od počátku spolu se svými kolegy věnoval především novému soupisu inkunábulí, který byl v roce 1863 přepsán načisto.⁵⁰ Několik let poté vydal dodatky k Jungmannově *Historii literatury české*,⁵¹ která eviduje mnoho děl v univerzitní knihovně. Dále vydal dodatky a doplňky a rejstříky k Hanslikovým dějinám knihovny, čímž usnadnil využití knihy, jež také sepisovala nejvýznamnější kusy z klementinské knihovny.⁵² Na podkladě zejména univerzitních rukopisů připravil svůj *Malý výbor ze staročeské literatury* a práci o latinsko-českých velikonočních hrách.⁵³ Připravil též lístkový katalog rukopisů (ke starým Zimmermannovým lístkům přidával nové), z něhož později do značné míry vyšel ve svých tištěných katalozích Josef Truhlář.⁵⁴ Za jeho působení byl publikován příspěvek G. H. Pertze o knihovně.⁵⁵

Zpracování rukopisů se na konci 19. století (v roce 1897) chopil kustod knihovny a literární historik **Josef Truhlář** (1840–1914).⁵⁶ Nejprve vydal česky i německy soupis rukopisných cimélií pražské univerzitní knihovny. Napsal také shrnující esej o dějinách klementinské knihovny. V tzv. *Paběrcích z rukopisů klementinských* (1897–1904) přinášel zjištění, ke kterým postupně docházel při katalogizaci rukopisů. V letech 1905–1906 připravil do tisku dvoudílný katalog latinských rukopisů, dílo na svou dobu velmi erudované, s výrazným autorským přínosem a dodnes prakticky nepřekonané. Navázal na ně vzápětí katalogem českých

49 O něm LOUŽIL, Jaromír. *Ignác Jan Hanuš*. Praha, 1971. Srov. též *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 2, sv. 1*. Praha, 1993, s. 67–70. Srov. též KUDĚLKA – ŠIMEČEK – VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje*, dle rejstříku, a KUDĚLKA, Milan et al. *Česká slavistika od počátku 60. let 19. století do roku 1918*. Praha, 1997, dle rejstříku. K Hanušově literárnímu dílu v souvislosti s knihovnou srov. BOŽEK, Jaroslav. Rozptýlené kapitoly o životě a díle dra Ign. J. Hanuše. Hanuš bibliotekářem pražské univerzitní knihovny (1860–1869). *Časopis Národního musea*, 1927, roč. 101, s. 49–63, 167–181. K náplni Hanušovy úřední činnosti srov. PRAŽÁKOVÁ, Běla. Ignác Jan Hanuš a jeho činnost v Univerzitní knihovně v letech 1860–1869. *Knihovna. Vědecko-teoretický sborník*, 1967, roč. 7, s. 7–42.

50 Sign. IX J 75. Načisto přepsal A. Zeidler.

51 JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české...* 2. vyd., Praha, 1849. Zachoval se jeho interfoliováný výtisk této knihy, jenž obsahuje jeho dodatky, z části vydané tiskem (sign. 54 B 284, srov. Truhlář, Katalog, č. 423, s. VIII a 163): *Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české. I. První a druhé oddělení literatury české. II. Z pozůstalosti...* [vydal] August Řehoř. *Třetí oddělení (neúplné, čís. 1–601)*. Praha, 1869–1871.

52 HANUŠ, Ignác Jan. *Zusätze und Inhalts-Verzeichniss zu Hanslik's „Geschichte und Beschreibung der Prager Universitäts-Bibliothek“*. Prag, 1863.

53 HANUŠ, Ignác Jan. *Malý výbor ze staročeské literatury. Podle rukopisův c. k. knihovny vysokých škol pražských XIV.–XVII. století posud z větší části netištěných*. Praha, 1863; HANUŠ, Ignác Jan. *Die lateinisch-böhmischen Osterspiele des 14.–15. Jahrhunderts*. Prag, 1863.

54 Lístkový katalog je většinou psán Hanušovou rukou. Podle zprávy literatury (HEJNOVÁ, *Průvodce po fondech oddělení rukopisů*, s. 23) na něm od roku 1864 pracoval s J. B. Dambeckem. Dnes je (podobně jako další kartotéky) uložen v Archivu Národní knihovny.

55 PERTZ, Georg Heinrich. *Reise nach Böhmen, Österreich, Salzburg und Mähren*. In *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1867, sv. 9, s. 463–489.

56 O něm ZUBATÝ, Josef. Josef Truhlář. *Almanach České akademie císaře Františka Josefa*, 1915, roč. 25, s. 107–113. Srov. též nekrolog od Kamila Krofky přehledem prací (*Český časopis historický*, 1914, roč. 20, s. 126), resp. další nekrology, které zaznamenávají ŠLECHTOVÁ, Alena – LEVORA, Josef. *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*. 2. vyd., Praha, 2004, s. 311. Srov. též KUDĚLKA, *Česká slavistika od počátku 60. let*, dle rejstříku, a KUTNAR – MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství*, s. 421, 433–434. Rozsah vědeckých zájmů filologa Josefa Truhláře byl široký. Připomeňme například jeho studie o vladislavském humanismu, jeho edice humanistických listův či vydání Manuálu Václava Korandy ml. Na Truhláře (ale i Tadrů, Tobolku, Wostrého a další) vzpomíná, i když zpravidla ne zcela věrně, KUKULA, Richard. *Erinnerungen eines Bibliothekars*. Prag, 1925, zvl. s. 167–178.

rukopisů.⁵⁷ Inkunabulista a odborník na německou mystiku **Walther Dolch** (1883-1914)⁵⁸ připravil popisy středověkých německých rukopisů pro potřeby Pruské akademie věd. Po dohodě s vedením knihovny byly publikovány také v podobě tištěného katalogu.⁵⁹ V rukopise zůstal inventář všech tehdy v knihovně chovaných německých rukopisů historika a editora, pracovníka univerzitní knihovny **Ferdinanda Tadra** (1844-1910).⁶⁰ Ten také nově sepsal listiny v knihovně a doplnil tak starší soupisy.⁶¹ Zhotovením pokračování Dolchova katalogu pro novodobé německé rukopisy byl před první světovou válkou pověřen zaměstnanec knihovny, německý historik **Wilhelm Wostry** (1877-1951), ale práce zůstala nedokončena, protože její autor musel nastoupit vojenskou službu v první světové válce.⁶²

Na počátku 20. století začalo přepracovávání **generálního katalogu** (tzv. rekatalogizace), jež trvalo celé čtvrtstoletí. Generální katalog obsahuje katalogizační karty ke starým tiskům od roku 1501. Naopak neobsahuje rukopisy, archiválie, grafiku, obrazy, fotografie, inkunábule, hudebniny, mapy a drobné tisky.⁶³

Historické fondy od počátku první republiky do současnosti (1918–2007)

Nová epocha pro knihovnu nastala po roce 1918, kdy se stala ústřední knihovnou Československé republiky. Oddělení rukopisů a starých tisků v ní bylo založeno roku 1921. Vedla ho nejprve **Milada Paulová** (1891-1970), která se roku 1925 stala docentkou všeobecných

- 57 TRUHLÁŘ, Josef. Dějiny bibliotéky Klementinské. *Osvěta*, 1882, roč. 12, č. 2, s. 656–663, 696–708, 813–825; TÝŽ. Paběrky z rukopisů Klementinských. *Věstník České akademie*, 1897, roč. 6, s. 302–305, 470–474; 1898, roč. 7, s. 45–50, 209–213, 271–274, 409–413, 521–528, 590–593, 660–664; 1899, roč. 8, s. 180–184, 286–289, 353–357, 415–420, 451–453; 1900, roč. 9, s. 148–152, 243–246, 293–295, 353–354, 413–416, 470–474, 566–569, 624–627; 1901, roč. 10, 46–48, 99–100, 193–200. *Český časopis historický*, 1902, roč. 8, s. 187–194, 316–325; 1903, roč. 9, s. 194–202; 1904, roč. 10, s. 201–202; TÝŽ. *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur I-II*. Prague, 1905-1906. Srov. též poněkud diskutabilní recenzi WOLKAN, Rudolf. Der Handschriftenkatalog der Prager Universitätsbibliothek. *Mitteilungen des österreichischen Vereins für Bibliothekswesen*, 1905, roč. 9, s. 70–76, 166–182. Srov. též TRUHLÁŘ, Josef. O novém katalogu, důležitosti a pramenech rukopisné sbírky klementinské. *Věstník České akademie*, 1900, roč. 9, s. 46–51; TÝŽ. Zpráva o novém katalogizování rukopisů v Pražské univerzitní knihovně. *Český časopis historický*, 1898, roč. 4, s. 66–67; 1899, roč. 5, s. 62–63; 1900, roč. 6, s. 82; 1901, roč. 7, s. 104–105; 1902, roč. 8, s. 17; 1903, roč. 9, s. 497; TÝŽ. *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a univerzitní knihovny pražské*. Praha, 1906.
- 58 Srov. FISCHER, Karl R.: Bibliothekar Dr. phil. Walter Dolch. Ein Gedenkblatt. *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen*, 1916, roč. 54, s. 58–63 a SPINA, Franz. Dr. Walter Dolch und der älteste tschechische Buchdruck. *Tamtéž*, s. 357–363. Z novější literatury srov. MIKUŠEK, Eduard. Walter Dolch (1883–1914). In PÁTKOVÁ, Hana (ed.). *Česká beseda o německých badatelích v oblasti pomocných věd historických, archivnictví a edic historických pramenů. Příspěvky z konference pořádané 12. listopadu 1999 v Ústí nad Labem katedrou historie Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a katedrou pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Dolní Břežany, 2000, s. 25–32.
- 59 DOLCH, Walther. *Katalog der deutschen Handschriften der k. k. Öff.- und Universitätsbibliothek zu Prag. I. Teil. Die Handschriften bis etwa z. J. 1550*. Prag, 1909.
- 60 Srov. Tadrův nekrológ od Kamila Krofty (*Český časopis historický*, 1910, roč. 16, s. 254–256) a biografickou studii HLAVÁČEK, Ivan. Český historik a editor Ferdinand Tadra. *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica (Z pomocných věd historických IV)*, 1980, roč. 5, s. 97–124, kde na s. 118–123 bibliografie Tadrůvých tištěných prací. Dále srov. ŠLECHTOVÁ – LEVORA, Členové České akademie, s. 300–301, kde uvedena další literatura, a KUTNAR – MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 419–420.
- 61 [TADRA, Ferdinand.] *Manuscripta Germanica – Deutsche Handschriften for[ulij] XVI*. [1906-1909], nefol. [31 ff.] (sign. XVI B 37). K Tadrůvi srov. KUDĚLKA, *Česká slavistika od počátku 60. let*, s. 359; soupis konvolutů klášterních archiválií oddělení II, rozvázaných za války (sign. IX A 29, z počátku 20. století, starší sign. XVII B 30, oproti staršímu soupisu klášterních listin jsou zde důsledně uváděny provenience); registry českých pergamenových listin, doplňující Fischerovu práci (sign. XVII B 29, 416 čísel; přípisky Flory Kleinschnitzové z dvacátých let 20. stol.).
- 62 KUKULA, *Erinnerungen*, s. 173. K Wostrému srov. HRUZA, Karel. Wilhelm Wostry a Wilhelm Weizsäcker: vzorní mužové, řádní učenci a věrní vlastní synové? In SOUKUP, Pavel – ŠMAHEL, František (eds.). *Německá mediévistika v českých zemích do roku 1945*. Praha, 2004, s. 305–352, zde s. 328–350, kde shrnuta i starší literatura.
- 63 První, nejstarší část generálního katalogu byla uzavřena v roce 1950. Generální katalog je dnes naskenován (viz <http://katif.nkp.cz>). Je stále základní pomůckou pro nebohemikální staré tisky. Abecední oborové katalogy byly jako tzv. svazkový katalog vedeny až do třicátých let 20. století. Některé svazky, zvláště ty, které obsahují materiál neobsažený v generálním katalogu (inkunábule), byly vedeny i později.

dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na Univerzitě Karlově a zároveň první ženou, která přednášela na pražské univerzitě. V knihovně působila v letech 1919–1935, pak se stala mimořádnou univerzitní profesorkou dějin slovanských národů a byzantologie.⁶⁴ Potom oddělení tvořila vlastně jen literární historička a skandinavistka **Flora Kleinschnitzová** (1891–1946),⁶⁵ která se v roce 1929 habilitovala v oboru moderní literatury. Připravila mimo jiné soupis svatováclavských rukopisů a redigovala sborník věnovaný řediteli knihovny Janu Emlerovi s množstvím příspěvků k historickým fondům. Katalogizaci inkunábulí započala za pomoci Emmy Urbánkové již za první republiky podle směrnic vypracovaných komisí *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Připravila také nejzákladnější pomůcky k nově získaným rukopisům.⁶⁶ O retrospektivní doplňování fondu, zejména na aukcích, se v době první republiky starala **Anna Císařová-Kolářová** (1887–1963),⁶⁷ jež také podala přehled o vzácných tiscích z klementinského knižního fondu a katalogizovala staré jazykově české tisky pro generální katalog.⁶⁸ Historické knižní vazbě se věnovala **Pavlna Hamanová** (1894–1978).⁶⁹

V období první republiky byly pro knihovnu získány významné historické knižní celky (z těch větších: Pražská lobkowiczská knihovna, vybrané rukopisy Thun-Hohensteinské knihovny z Děčína, středověká bohemika z knihovny kláštera v Admontě, Széll-Kubelíkova knihovna a sbírka orientálních rukopisů), jejichž základním zpracováním se zabývali pracovníci oddělení.⁷⁰ Za zmínku stojí zejména zpracování 47 000 tisků Pražské lobkowiczské knihovny pro generální katalog i pro *Knihopis*, jež probíhalo od poloviny dvacátých let do druhé světové války.

Zpracování historických fondů se v té době věnovaly Flora Kleinschnitzová a také odbornice v oblasti rukopisů a inkunábulí **Emma Urbánková** (1909–1992),⁷¹ která do knihovny

64 Medailonek Milady Paulové a Flory Kleinschnitzové: ŠTEMBERKOVÁ, Marie. Ženy za univerzitními katedrami. *Forum*, 1995, roč. 2, č. 2. Srov. též nekrolog: URBÁNKOVÁ, Emma. Za paní profesorkou Miladou Paulovou. *Zpravodaj Státní knihovny ČSR*, 1970, roč. 8, s. 83. Srov. též ŠLECHTOVÁ – LEVORA, *Členové České akademie*, s. 228, kde i odkazy na další práce. Z jejich prací ke knihovně: PAULOVÁ, Milada. Z veřejné na univerzitní knihovny v Praze. *Český časopis historický*, 1919, roč. 25, s. 377–378.

65 O ní *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 2, sv. 2*. Praha, 1993, s. 703–704, kde je citována další literatura. V knihovně pracovala od r. 1919, zpočátku se věnovala starým tiskům, potom rukopisům a nakonec spolu s E. Urbánkovou také inkunábulím. Srov. nekrolog (obsahuje také soupis prací F. Kleinschnitzové): CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna. Zemřela Flora Kleinschnitzová. *Knihovna. Časopis svazu českých knihovníků*, 1947, roč. 2, s. 1–6.

66 KLEINSCHNITZOVÁ, Flora. *Rukopisy svatováclavské v Národní a univerzitní knihovně v Praze* [zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku]. Praha, 1939; BEČKA, Josef – KLEINSCHNITZOVÁ, Flora – THON, Jan (eds.). *Kapitoly knihovnědné a knihovnické Janu Emlerovi k šedesátce = Slovanská knihověda*, 1938, roč. 5. její pomůcky k rukopisům jsou dnes uloženy v Archivu Národní knihovny ČR. Zachoval se také její interfoliovaný výtisk Truhlářova katalogu latinských rukopisů (sign. 4 B 1610).

67 O ní *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 1*. Praha 1985, s. 361; KUTNAR – MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 769–770; HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha, 2000, s. 115, kde je citována další literatura. Srov. její přehled o akvizici *Vzrůst československých knižních pokladů v Národní a univerzitní knihovně v Praze za ředitelství Dra Jana Emlera*. Praha, 1937.

68 CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna. Památné tisky v Národní a univerzitní knihovně v Praze. *Typografie*, 1938, roč. 45, s. 220–229; TÁŽ. Nová vzácná bohemika v Univerzitní knihovně pražské. *Národní listy*, 1933, roč. 73, č. 27, s. 5, č. 34, s. 5, č. 41, s. 4.

69 Srov. HAMANOVÁ, Pavlna. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce 19. stol.* Praha, 1959; TÁŽ. O několika vzácných vazbách ze 16.–18. století. In *Ročenka Univerzitní knihovny 1958*. Praha, 1959, s. 107–119.

70 Podle výroční zprávy z roku 1912 se zpracování orientálních rukopisů věnovali dr. Stöner a dr. Haenisch z Královského národopisného muzea v Berlíně. Orientální rukopisy pak zpracovali externisté, indolog Vilém Gampert (1902–1987) a orientalista Miloš Borecký (1903–1954), později též orientalista Miroslav Kaftan. Oba prvně jmenovaní zachovali o zpracování strojopisné zprávy; zpráva Boreckého nese datum 10. 10. 1934, zpráva Viléma Gamperta 25. 1. 1935. Ze 4. 4. 1934 pochází popis sbírky „Papyry Wessely Pragenses“ od Theodora Hofpnera. Dokumenty jsou uloženy v Archivu Národní knihovny. O pražských papýrech publikoval také Ladislav Varcil v letech 1957–1961 v příloze *Listů filologických*.

71 K její osobě srov. zejm. BOLDAN, Kamil. In memoriam Dr. Emma Urbánková. *Studie o rukopisech*, 1993–1994, roč. 30, s. 147–152. Dále srov. *Pocta dr. Emmě Urbánkové. Přátelé a spolupracovníci k 70. narozeninám*. Praha, 1979; *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků*, 1988, roč. 5, s. 5–24; *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků*, 1993, roč. 10, s. 5–31; HOFFMANNOVÁ – PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 676.

nastoupila v roce 1933, v letech 1937–1979 byla trvale zaměstnána v rukopisném oddělení a po válce je vedla. V padesátých letech se vedle nákupů rozšířil knihovní fond o svozy z klášterních knihoven (většina byla v průběhu devadesátých let navrácena původním majitelům, v knihovně zůstaly zejména rukopisy kláštera v Oseku) a formálně o bohemika z Městské knihovny v Žitavě.⁷² Všechny tyto přírůstky bylo nutno zpracovat, přinejmenším je uspořádat a sepsat. Tíha těchto úkolů ležela zejména na Emmě Urbánkové.⁷³

Šíře zájmů Emmy Urbánkové sahala od rukopisů přes inkunábule až po paleotypy, resp. i do mladšího období. Zásadní význam mají její práce z bohemikální inkunabulistiky. Významně se účastnila zpracování drobných klementinských tisků, zejména kramářských písní a modliteb. V padesátých letech vydala klementinské zlomky nejstarších českých legend, přehledovou knihu o nejzácnějších rukopisech a starých tiscích a článke o přírůstcích od vydání tištěných katalogů. Zabývala se též rekonstrukcemi historických knihoven. Později se podílela na vzniku edice faksimilí *Cimelia Bohemica* a spolu s dalšími připravila vydání faksimile *Pasionálu abatyše Kunhuty*. S kolegyní Bedříškou Wižďálkovou vydala soupis bohemik z Městské knihovny v Žitavě.⁷⁴

Karel Chyba (1918–1995)⁷⁵ měl na starosti provoz oddělení, připravil však také slovník knihtiskařů a práci o zaměstnancích knihovny v minulosti.⁷⁶

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století se součástí rukopisného oddělení stala redakce retrospektivní bibliografie jazykově českých starých tisků *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století* a s ní i **František Horák**

72 O těchto i dřívějších akvizicích srov. zejm. URBÁNKOVÁ, Emma. *Přírůstky rukopisného oddělení Universitní knihovny od vydání tištěných katalogů*. Knihovna 1957, s. 41–64; HORÁK, František. Klášterní knihovny v českých zemích. *Knihovna*, 1966, roč. 6. Praha, 1966, s. 219–270.

73 Výsledky její práce mají – vedle publikovaných knih a článků – často podobu strojopisných inventářů a katalogizačních karet.

74 Její práce o bohemikálních inkunábulích vyvrcholily prací hodnotící prameny k inkunábulím české provenience a přinášející obsáhlé ukázky z nich. URBÁNKOVÁ, Emma. *Prameny k prvotiskům českého původu. Prameny a literatura k počátkům českého knihtisku*, 1–2. Praha, 1984–1986. Shrnuje zde bádání o inkunábulích, na něž navázala v roce 1986 soupisem inkunábulí českého původu. TÁŽ. *Soupis prvotisků českého původu*. Praha, 1986. V roce 1994 vyšla z pozůstatosti její reedice prvního dílu *Knihopisu* (zaměřen výlučně na jazykově české inkunábule): TÁŽ. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dodatky. Díl 1. Prvotisky (do r. 1500)*. Praha, 1994. Srov. též TÁŽ. Na okraj studia českých prvotisků. *Ročenka Státní knihovny ČSSR 1967*, Praha, 1967, s. 73–110. Diskusi vzbudil její článek Nejstarší prvotisky českého původu. In *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*. Praha, 1970, s. 15–59, v němž na základě své analýzy prohlašuje za nejstarší bohemikální inkunábule Statuta Arnošta z Pardubic z roku 1476 (nikoliv tedy pozdější Trojanskou kroniku). V rukopise zůstal její souborný katalog inkunábulí v českých zemích. Je také spoluautorkou metodické publikace o popisu rukopisů a starých tisků: HORÁK, František – URBÁNKOVÁ, Emma – WIŽĎÁLKOVÁ, Bedříška. *Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů*. Praha, 1971. Z jejích dalších prací srov. URBÁNKOVÁ, Emma (ed.). *Soupis děl J. A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích*. Praha, 1959. Sbíрка kramářských písní a modliteb byla založena v letech 1933–1934 také z její iniciativy. TÁŽ. (ed.). *Klementinské zlomky nejstarších českých legend*. Praha, 1959; TÁŽ. *Rukopisy a vzácné tisky pražské Universitní knihovny*. Praha, 1957; TÁŽ. *Přírůstky*; TÁŽ. Zbytky knihovny M. Václava Korandy ml. v Universitní knihovně v Praze. *Ročenka Universitní knihovny v Praze 1956*. Praha, 1958, s. 135–161; TÁŽ. Zbytky knihovny snad M. Jana Šindela v Universitní knihovně. *Ročenka Universitní knihovny v Praze 1960–1961*. Praha, 1962, s. 87–97; TÁŽ. Zamyšlení nad edicí „Cimelia Bohemica“. In *Ročenka Státní knihovny ČSR*, 1970. Praha, 1972, s. 27–40; URBÁNKOVÁ, Emma – STEJSKAL, Karel. *Pasionál Přemyslovny Kunhuty = Passionale abbatissae Cune Gundis*. Praha, 1975. Podílela se i na komentářích k dalším faksimilím, např. Trojanské kroniky: URBÁNKOVÁ, Emma (ed.). *Kronika Trojanská = Guidonis de Columna Historiae destructionis Troiae versio bohemica*. Praha, 1968. Již dříve přichystala faksimili středověkých katalogů kolejních knihoven: URBÁNKOVÁ, Emma – BEČKA, Josef. *Katalogy knihoven kolejí Karlovy university*. Praha, 1948; URBÁNKOVÁ, Emma – WIŽĎÁLKOVÁ, Bedříška. *Bohemika Městské knihovny v Žitavě ve fondu Státní knihovny ČSR – Universitní knihovny*. Praha, 1971.

75 K němu srov. zejm. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků*, 1993, roč. 11, s. 208–209 a *tamtéž*, 1995, roč. 12, s. 3–20; HOFFMANNOVÁ – PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 265.

76 CHYBA, Karel. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Praha, 1966–1984; CHYBA, *Zaměstnanci*.

(1911–1983), autor monografie o historii české knihy a redaktor časopisu *Knihovna*.⁷⁷ Horák také vydal dějiny pražské národní a univerzitní knihovny z pozůstalosti průkopníka bádání o raném českém knižtisku **Zdeňka Václava Tobolky** (1874–1951).⁷⁸ Později se ujala redakce *Knihopisu* a také obecněji zpracování bohemikálních, resp. jazykově českých tisků **Bedřišky Wižďálkové** (1926–2006).⁷⁹

Historička **Anna Fechtnerová** (nar. 1918) se v oddělení zabývala mj. dějinami klementinských jezuitů a jejich knihovny.⁸⁰ Vydala soupis univerzitních tezí ve sbírkách dnešní Národní knihovny a jednu ze svých publikací, založených na výzkumu jezuitů v historických fondech Národní knihovny, věnovala také rektorům jezuitských kolejí v Čechách.⁸¹

Na počátku šedesátých let 20. století byl publikován inventář pražské části literární pozůstalosti spisovatele Adalberta Stiftera (tzv. *Prager Adalbert Stifter Archiv*), jež byla po druhé světové válce získána z Německé akademie věd v Praze. Ve stejné době byla zveřejněna studie Václava Černého o rukopisech psaných románskými jazyky v pražských knihovnách. Na počátku sedmdesátých let otiskl Karel Beránek stručný soupis archivních rukopisů dnešní Národní knihovny a Strahovské knihovny premonstrátů a Václav Plocek vydal katalog hudebních rukopisů, který zahrnuje také nové přírůstky. Z konce sedmdesátých let pochází repertorium komentářů k Aristotelovým spisům vydané v Polsku. Od osmdesátých let se objevovaly práce týkající se papyrů a řeckých rukopisů. Byl též zveřejněn soupis autografů Bohuslava Balbína v klementinské knihovně. V roce 2000 vyšel soupis obrazových jednolístů 15. století od Waldemara Delugy.⁸² Zatím posledními tištěnými katalogy rukopisů byly doplňky k Truhlářovu katalogu českých rukopisů a soupis církevněslovanských rukopisů Národní knihovny.⁸³ Vydány byly také katalogy mnoha výstav, jež se v Klementinu uskutečnily.

77 Srov. URBÁNKOVÁ, Emma. Doc. dr. František Horák odešel... *Zpravodaj Státní knihovny ČSR*, 1983, roč. 21, č. 2, s. 48–52. Z jeho vlastních prací: HORÁK, František. *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Praha, 1948.

78 Vedle shrnutí dějin knihovny do r. 1777 na základě studia archivního materiálu patří mezi největší přínosy knihy výklad o jednotlivých historických celcích, který je doplněn seznamem signatur Národní knihovny, které z nich pocházejí (seznamy jsou založeny na kartotéce, kterou v průběhu válečných let vytvořila Emma Urbánková).

79 HEJNOVÁ, Miroslava. Odešla Bedřiška Wižďálková (27. 4. 1926 – 27. 6. 2006). *Ikaros [online]*. 2006, roč. 10, č. 8 [cit. 2007-06-01]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/3562>>. Srov. též TÁŽ. Soupis prací dr. Bedřišky Wižďálkové. In *Příspěvky ke Knihopisu 11. Dr. Bedřišce Wižďálkové přítelé a spolupracovníci k významnému životnímu jubileu*. Praha, 1996, s. 3–7; TÁŽ. Dr. Bedřiška Wižďálková. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků*, 1999–2000, roč. 16, s. 5–7; Soupis prací Bedřišky Wižďálkové. *Tamtéž*, s. 13–16.

80 Srov. Anna Fechtnerová. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků*, 1998, roč. 15, s. 4–5; Soupis prací Anny Fechtnerové. *Tamtéž*, s. 7–10.

81 FECHTNEROVÁ, Anna. *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773 = Rectores collegiorum Societatis Iesu in Bohemia, Moravia ac Silesia usque ad annum MDCCLXXIII iacentum*. Praha, 1993. Připravila též (s Ivanou Čornejovou) *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*. Praha, 1986.

82 HOFMAN, Alois. *Die Sammlungen der Prager Adalbert Stifter-Archivs*. Vierteljahrsschrift des A. Stifter Institut des Landes Oberösterreich. Linz, Jahrgang 11, 1962, Folge 3/4, s. 67–169; ČERNÝ, Václav. *Rukopisy, psané románskými jazyky, v pražských knihovnách*. Studie o rukopisech 1962, roč. 1, s. 65–108; BERÁNEK, Karel. Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v Univerzitní a Strahovské knihovně v Praze. *Sborník archivních prací*, 1971, roč. 21, s. 185–234; PLOCEK, Václav. *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae Socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur, I-II*. Pragae, 1973; KOROLEC, Jerzy B. *Repertorium commentariorum medii aevi in Aristotelem latinorum, quae in Bibliothecae olim Universitatis Pragensis nunc Státní knihovna ČSR vocata asservantur*. Wrocław, 1977; PINTAUDI, Rosario – DOSTÁLOVÁ, Růžena – VIDMAN, Ladislav. *Papyri Graecae Wessely Pragenses, I-II*, Firenze, 1988–1995; OLIVIER, Jean-Marie – MONÉGIER DU SORBIER, Marie-Aude. *Catalogue des manuscrits Grecs de Tchecoslovaquie*. Paris, 1983, s. 63–92; TÍŽ. *Manuscrits grecs récemment découverts en République Tchèque. Supplément au Catalogue des manuscrits grecs de Tchecoslovaquie*. Paris, 2006, s. 67–305; RICHTEROVÁ, Alena. *Soupis autografů Bohuslava Balbína z fondů Státní knihovny ČSR*. Praha, 1988; DELUGA, Waldemar. *Einblattdrucke des 15. Jahrhunderts in der Nationalbibliothek in Prag*. Praha, 2000.

83 SVOBODOVÁ, Milada. *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Univerzitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha, 1996; VAŠICA, Josef. *Z církevněslovanských rukopisů Národní knihovny v Praze a Slovenské knihovny*. Praha, 1995.

V poslední době byla publikována faksimile nově zakoupeného fragmentu kroniky tak řečeného Dalimila. Vyšel také katalog velké výstavy o jezuitech, nový průvodce po historických fondech Národní knihovny ČR, inventární soupis samostatných rukopisných zlomků Národní knihovny a speciální katalog Pelclových rukopisů. Do tisku byla odevzdána obsáhlá rekonstrukce knihovny významného humanisty Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. V přípravě je první svazek tištěného katalogu rukopisů Pražské lobkowiczské knihovny. Za pomoci externistů byly připraveny katalogy arabských a perských rukopisů na CD-ROM. Vycházel také sborník Oddělení rukopisů a starých tisků pod názvem *Miscellanea*.⁸⁴ Historických fondů Národní knihovny se samozřejmě dotýká také publikační činnost dalších jednotlivců a institucí.⁸⁵

Současné zpracování historických fondů Národní knihovny ČR vychází z nutnosti zprostředkovat badatelům informace v elektronické podobě na internetu. Databáze české Národní knihovny **Manuscriptorium** umožňuje uživatelům prohlížení jednotlivých katalogových záznamů či obrazových kopií, ale i vyhledávání záznamů podle kombinace různých kritérií.⁸⁶ Z přibližně 12 300 jednotek **rukopisů** uložených v Národní knihovně ČR je nyní elektronicky zkatologizováno asi 38 %.⁸⁷ Obrazovou kopii (tj. obrazy všech stran) má v systému nyní více než 1000 rukopisů Národní knihovny. Každý rok přibude několik set katalogových záznamů

- 84 *Dalimilova kronika. Pařížský zlomek latinského překladu*. Praha, 2005 (srov. též JEŽKOVÁ, Alena – UHLÍŘ, Zdeněk. *Příběhy z Dalimila. Pařížský zlomek latinského překladu*. Praha, 2006); RICHTEROVÁ, Alena – ČORNEJOVÁ, Ivana (eds.). *Jezuité a Klementinum*. Praha, 2006; HEJNOVÁ, *Historické fondy*; MAREK, Jindřich – MODRÁKOVÁ, Renáta. *Zlomky rukopisů v Národní knihovně České republiky*. Praha, 2006 [vyd. 2007]; RICHTEROVÁ, Alena. *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky*. Praha, 2007; URBÁNKOVÁ, Emma – BOLDAN, Kamil. *Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic*. Odevzdáno do tisku; SVOBODOVÁ, Milada. *Rukopisy ze sbírek Tomáše Antonína Putzlachera, Michala Schustera a dalších nešlechtických bibliofilů ve fondu pražské lobkowiczské knihovny. Soupis rukopisů pražské lobkowiczské knihovny. Svazek I*. Připravováno do tisku; BAHBOUH, Charif – CHARVÁTOVÁ, Jitka. *Catalogue of Arabic Manuscripts of the National Library of the Czech Republic* [elektronický zdroj] = Katalog arabských rukopisů Národní knihovny České republiky. Praha, 1998; FÁREK, Michal. *Perské rukopisy v Národní knihovně České republiky*. Praha, 2000; *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* (časopis vydává Národní knihovna ČR, roku 1971 vyšel pod názvem *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků*, v letech 1985–1990 publikován jako *Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků*, od r. 1991 pod nynějším názvem). Zatím poslední číslo 19 vyšlo pro léta 2005–2006. Je třeba zmínit též sborník *Příspěvky ke Knihopisu*, jehož 11 čísel bylo vydáno v letech 1985–1996. Byly v nich publikovány především rejstříky ke *Knihopisu*. V letech 1963–1983 byly vydávány publikace s názvem *Výběr z přírůstků starých tisků*, které seznamovaly s akvizicí v této oblasti.
- 85 Za zmínku stojí rekonstrukce knihovny kláštera ve Weißenau, jež tvoří základ Pražské lobkowiczské knihovny. WENZEL, Elke. *Die mittelalterliche Bibliothek der Abtei Weißenau*. Frankfurt am Main, 1998. Dále srov. MAREK, Jindřich. (rec.) TOŠNEROVÁ, Marie (ed.) *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*. Praha, 2004. *Mediaevalia Historica Bohemica*, 10, 2005 [vyšlo 2006], s. 389–402.
- 86 Dostupná na adrese <http://www.manuscriptorium.com>. Pro katalogizaci rukopisů byl zvolen formát XML dle DTD MASTER, navržený v letech 1999–2001, který je v současné době mezinárodně uznávaným standardem pro elektronickou katalogizaci rukopisů. MASTER jako formát pro popis rukopisů byl převzat konsorciem TEI (<http://www.tei-c.org/>), jež navrhlo komplexní schéma pro zpracování literárních a historických textů. MASTER se ve schématu TEI, vydání P4 (publikováno 2002) stal rozšířením a ve vydání P5 (verze 1.0 publikována v listopadu 2007) je obsažen modul pro popis rukopisů, plně integrovaný do komplexního schématu TEI.
- 87 Uvedené procento rukopisů má v systému alespoň stručný inventární záznam; častější jsou ale standardní podrobné katalogové záznamy.

a asi 100 obrazových kopií rukopisů této instituce.⁸⁸ Manuscriptorium má v průběhu času zahrnout katalogové záznamy ke všem rukopisům Národní knihovny. Zpracování rukopisů pro Manuscriptorium se v současné době soustředí na nezpracované přírůstky oddělení I–XV (latinské rukopisy; 402 sv., z toho 71 středověkých), rukopisy oddělení XVI (německé rukopisy) nezachycené v Dolchově katalogu (tj. včetně těch, jež jsou uvedeny v rukopisném Tatrově inventáři), rukopisy oddělení XVII (české rukopisy) nezachycené v tištěných katalozích a XXIII (rukopisy Pražské lobkowiczské knihovny). Rukopisy oddělení XIX (rukopisy z Thun-Hohensteinské knihovny) byly nedávno v úplnosti zpracovány pro Manuscriptorium.

Vedle dalších informací byla na internetových stránkách Národní knihovny zveřejněna **výběrová retrospektivní bibliografie k rukopisům** Národní knihovny čítající asi 10 000 položek, jež se vztahují k více než 3300 svazkům rukopisů.⁸⁹ Bibliografie obsahuje rozepsané základní monografie a články k rukopisům Národní knihovny. Obsahuje také odkazy na rejstříky k bibliografiím časopisů *Scriptorium* a *Studie o rukopisech*.

Všechny **inkunábule** Národní knihovny (na 3700 tisků) byly v podobě krátkých záznamů zpracovány pro Manuscriptorium. V současné době se pracuje na podrobnějších záznamech.⁹⁰ V letech 2006–2007 byla pro Manuscriptorium digitalizována všechna vydání bohemikálních inkunábulí v reprezentativním výběru z různých českých knihoven s historickými fondy.

Záznamy ke **starým tiskům** začaly být nedávno zpracovávány pro Manuscriptorium. To obsahuje jednak titulové záznamy k jazykově českým tiskům (zejm. oddělení 54), převedené z elektronické verze *Knihopisu*, jednak je obohacováno o exemplářové záznamy k nové akvizici (české i cizojazyčné tisky).⁹¹ S digitalizací tisků (ve smyslu pořizování obrazových kopií, nikoliv jen katalogových záznamů) nebylo zatím ve větším množství započato.⁹² V plánu pro nejbližší období je digitalizace všech vydání bohemikálních tisků do roku 1620 na podobném principu jako v případě inkunábulí.

Na adrese <http://katif.nkp.cz/> je možné najít naskenované lístky Generálního katalogu tisků Národní knihovny (tisky od roku 1501 do roku 1950, tedy včetně starých tisků), který bude čtenářům asi ještě dlouho sloužit. Pro bohemikální knihy je vedle *Knihopisu* možno využít databázi cizojazyčných bohemik na CD-ROM, kterou připravuje Knihovědné oddělení Knihovny Akademie věd ČR.⁹³

88 Z jednotlivých rukopisných oddělení je zde zkatologizováno (včetně digitálních kopií) mnoho přírůstků oddělení I až XV a mnoho dalších rukopisů, které eviduje Truhlářův katalog. Oddělení XVI je v Manuscriptoriu zkatologizováno asi z poloviny (z velké většiny se jedná o rukopisy, které nejsou uvedeny v tištěném katalogu; z toho 5 rukopisů má plné digitální kopie); další záznamy jsou v přípravě. Z orientálních rukopisů (oddělení XVIII) byly nedávno pro Manuscriptorium zpracovány hebrejské rukopisy; arabské a perské rukopisy mají katalog na CD-ROM (počítá se s jeho převedením do Manuscriptoria; arabské rukopisy mají záznamy i v Manuscriptoriu). Všechny rukopisy oddělení XIX a XXI jsou zkatologizovány v Manuscriptoriu (některé mají také obrazové kopie). Asi 80 % indických rukopisů na palmových listech (stojí mimo číslovaná oddělení) má záznam v Manuscriptoriu. Z ostatních celků (oddělení XVII, XX, XXIII, XXVI, Osek, knihovna Kinských) jsou zkatologizovány vybrané rukopisy (některé včetně obrazových kopií); výhledově by měly být zpracovány všechny.

89 Dostupná je na adrese http://digit.nkp.cz/rukopisy/rkp_biblio.htm.

90 Srov. starší zprávu: BOLDAN, Kamil. Ke stavu zpracování fondu inkunábulí Národní knihovny v Praze. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník ze 4. odborné konference Olomouc, 11.–12. října 1994*. Brno, 1995, s. 53–56.

91 Pro záznamy byl zvolen poměrně stručný formát, aby jich bylo možné v krátké době zpracovat co největší množství. Minimální záznam v tomto formátu obsahuje následující údaje: místo uložení, instituce, signatura, autor, titul, jazyk, tiskař, místo a rok vydání, (psací) látka, rozměry, rozsah, příp. popis vazby a poznámka.

92 Digitalizovány jsou zatím především unikáty, mezi nimi např. některé šlechtické památníky. Mezi publikacemi digitalizovanými v rámci druhého digitalizačního projektu Národní knihovny Kramerius (dostupný na adrese <http://kramerius.nkp.cz/>), zaměřené na digitalizaci ohrožených periodik, nalezneme periodika do r. 1800, jmenovitě *Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny*.

93 *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800, I. Produkce tiskáren na dnešním území České republiky v 16. a 17. století* [CD-ROM]. Praha, 2003.

Staré mapy jsou v Národní knihovně uloženy zejména v oddělení 62 (nyní se jedná asi o 300 kusů).⁹⁴ V dohledné době budou všechny tyto mapy zpracovány pro Manuscriptorium (vybrané mapy jsou zpřístupněny obrazovými kopiemi).⁹⁵

Závěr

Zpracování pražských knižních sbírek mělo až do doby vzniku univerzitní knihovny v roce 1777 charakter evidence, jež měla sloužit především pro nalezení a půjčování knih. Zatímco kolejni knihovny středověké pražské univerzity sepisovaly knihy ve stručných seznamech, z nichž některé se do dneška dochovaly, jezuitská knihovna se snažila po vzoru knihoven v zahraničí vnést do uspořádání knih systematický pořádek a roztříдила je do oborů. Zachovaly se jak katalog asi deseti jezuitské knihovny, který je možné označit za katalog jezuitské příruční knihovny, tak katalog všech knih ve formě stručných záznamů.

Po založení c. k. Univerzitní knihovny bylo pro nové roztřídění knih do oborů užito Rautenstrauchovy instrukce z roku 1778 a nové katalogy vznikaly v letech 1779-1802. První bibliotékář knihovny Karel Rafael Ungar mezitím postupně zlepšoval a zpřesňoval své vědecké rozdělení knih do oborů. Protože původní katalogy přestaly postačovat stále narůstajícím potřebám čtenářů z řad profesorů a studentů pražské univerzity, bylo rozhodnuto o novém zpracování knihovního fondu, jež započalo roku 1803 a skončilo ve dvacátých letech 19. století. Na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století započalo budování generálního (univerzálního) katalogu všech knih v knihovně.

Evidence knih byla průběžně stále zlepšována a na samém počátku 20. století byly publikovány tištěné katalogy, v nichž byla zachycena naprostá většina rukopisů, jež se tehdy nacházely v knihovně. Zpracování historických fondů pokračovalo v éře první republiky, kdy byly pro knihovnu získány významné historické knižní celky. Až do současné doby byla publikována řada důležitých pomůcek, které napomáhají orientaci v historických fondech a přinášejí také mnoho speciálních informací. K nim nyní přistoupilo také internetové zpřístupnění největších vzácností z historických fondů Národní knihovny ČR, a to jak ve formě katalogových záznamů, tak ve formě obrazových kopií.

94 Více o sbírce historických map: HEJNOVÁ, *Historické fondy*, s. 67–70.

95 Pro mapy je užít obrazový formát MrSID.

**Křižovnické náměstí.
Vpravo průčelí
Klementina.**
*Praga illustrata fornita
di Vedute e Schiarimenti
storici ...*
Praga, 1836.
Národní knihovna ČR,
sign. 19 EE 47.

Klementinum. Průčelí do Mariánského náměstí, kde býval vchod do knihovny, asi 1920.

Národní památkový ústav, inv. č. F 6.805.

Klementinum, interiér knihovny. Chodba ve skladišti knih v prvním patře, asi dvacátá až třicátá léta 20. století.

Národní památkový ústav,
inv. č. F 46.024.

39.

*Klementinum, interiér knihovny. Pohled portálem do barokního knihovního sálu, asi dvacátá až třicátá léta 20. století.
Národní památkový ústav, inv. č. F 31.326.*

První ředitel knihovny František Josef Kinský (1739-1805), portrétní olejomalba, 1787.

Autorem obrazu, umístěného nyní v barokním knihovním sále, je Josef Kreutzinger. Národní knihovna ČR, inv. č. D 45.

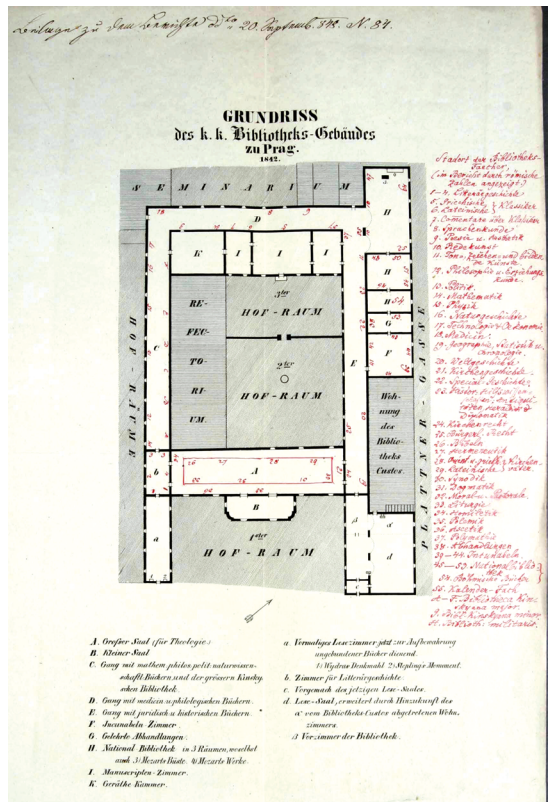

Bibliotékář, který vtiskl knihovně moderní podobu. Karel Rafael Ungar (1744-1807), portrétní mědirytina.

Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen, zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte, Bd. VI. Prag, 1784.

Národní knihovna ČR, sign. 52 C 47, frontispice.

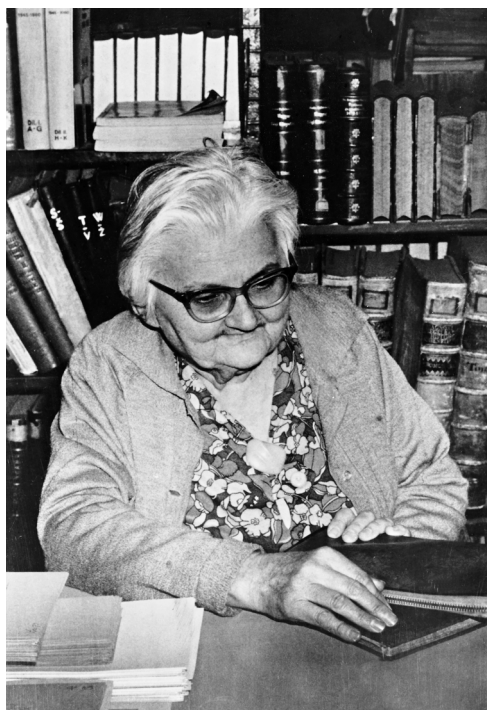
Půdorys pražské univerzitní knihovny (1842) s později doplněnými rukopisnými údaji o uložení knihovních oborů. Půdorys publikován jako příloha ve Spirkových dějinách univerzitní knihovny (Geschichte und Beschreibung der k. k. Universitäts-Bibliothek zu Prag. Wien, 1844). Archiv Národní knihovny, VUK, (1523) 1777–1918 (1921), Ředitelé, k. 10a.

Nestor českých rukopisných knihovníků Josef Truhlář (1840-1914), portrétní fotografie z pozdějších let života.

Almanach České akademie císaře Františka Josefa, 1915, roč. 25, příloha za s. 106.

Dlouholetá vedoucí rukopisného oddělení dnešní Národní knihovny ČR Emma Urbánková (1909-1992), portrétní fotografie z konce osmdesátých let 20. století.

Z negativu uloženého v Oddělení rukopisů a starých tisků.